

ня підтверджується позитивною динамікою пізнавального інтересу й пізнавальної активності на уроках фізичної культури.

Ключові слова: мотиви, фізичне самовдосконалення, педагогічні умови, учні, фізичне виховання.

Александр Артюшенко, Леонид Нечипоренко, Андрей Артюшенко. Формирование мотивов физического самосовершенствования учащихся среднего школьного возраста. Рассмотрена проблема формирования мотивов физического самосовершенствования учащихся в процессе физического воспитания в общеобразовательной школе. Сделан анализ современного состояния проблемы мотивации учащихся в психолого-педагогической литературе и образовательной практике. Разработаны и экспериментально проверены педагогические условия формирования мотивов физического самосовершенствования учащихся среднего школьного возраста в процессе физического воспитания. Показано, что мотивы можно формировать только в процессе деятельности при сознательном преодолении разного характера трудностей. Эффективность педагогических условий формирования мотивов физического самосовершенствования подтверждается положительной динамикой познавательного интереса и познавательной активности на уроках физической культуры.

Ключевые слова: мотив, физическое самосовершенствование, педагогические условия, учащихся, физическое воспитание.

Alexander Artyushenko, Leonid Nechyporenko, Andrew Artyushenko. Formation of Physicalself-Motivation of Students Middle School Age. The article deals with the problem of physical self-motivation among children during physical education in secondary school. The present state of the problem of motivation among students in psychological and educational literature and practice is analysed. The pedagogical conditions of formation of self-motivation among secondary school children during is . developed and experimentally verified. It is shown that the motifs can be formed only in the process of conscious overcoming of various levels of difficulties. The effectiveness of pedagogical conditions for the formation of the physical self-motivation is confirmed by positive dynamics of cognitive interest and cognitive activity in physical education classes.

Key words: motivation, physical self-improvement, teaching conditions, students, physical education.

УДК 37.013:[613:316.62]

Вячеслав Бабич

Визначення потенціалу навчального предмета “Фізична культура” в контексті формування соціального здоров'я учнів основної школи

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією з найважливіших проблем сьогодення є формування соціального здоров'я молодого покоління, що, передусім, виявляється у формуванні в особистості готовності до повної реалізації себе в суспільстві, виховання спроможності до взаємодії з мікро-, мезо- та макросередовищем, соціальної й правової відповідальності, а також спрямованості на розкриття власного потенціалу в усіх сферах соціального середовища. Усе це повинно закладатись у комплексі наявних соціальних інститутів (сім'я, ЗМІ, загальноосвітні навчальні заклади, позашкільні заходи тощо), але особливе значення при цьому має школа. Кожний навчальний предмет, передбачений для вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах, має своє особливе значення в контексті формування соціального здоров'я підлітків за умови використання його потенціалу в зазначеному напрямі. Ця стаття присвячується визначенню потенціалу навчального предмета “Фізична культура” в контексті формування соціального здоров'я учнів основної школи.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Нині проблемі формування соціального здоров'я особистості присвячують наукові роботи вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема Л. Байкова [1], Е. Піднебесна [2], Є. Приступа [3], В. Шкуркіна [4]. У доступній літературі не виявлено робіт, присвячених формуванню соціального здоров'я підлітків у процесі фізичного виховання.

Роботу виконано за планом НДР Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Завдання дослідження – визначити потенціал навчального предмета “Фізична культура” в контексті формування соціального здоров'я учнів основної школи; розкритті можливостей зазначеного предмета використовуючи окремі розділи навчальної програми з фізичної культури (зокрема

гімнастику, спортивні ігри тощо); внесення пропозицій стосовно вдосконалення системи оцінювання з фізичного виховання школярів, віднесених до спеціальної медичної групи, у контексті підвищення рівня соціального та фізичного здоров'я учнів зазначеної категорії, а також пропозицій стосовно корекції професійної підготовки студентів фізичного виховання у ВНЗ зі спрямованістю на формування соціального здоров'я школярів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У пояснювальній записці навчальної програми зазначається, що основна мета предмета “Фізична культура” полягає у формуванні фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я школярів. Специфіка навчального предмета, особливо його практична частина, як ніяка інша дисципліна, дає змогу впливати на зародження та закріплення дружніх стосунків між підлітками за умови вмілого використання її потенціалу. Як відомо, підлітковий вік має свої відмінності, особливо, що стосується відносин з однолітками, що частіше серед хлопців відображається у визначенні лідерів та пригніченні одними учнями інших. Суттєвого значення щодо позитивного впливу на відносини між підлітками відіграють спортивні ігри (футбол, гандбол, баскетбол, волейбол). Спортивні ігри, що передбачені програмою з навчальної дисципліни “Фізична культура”, характеризуються передусім командною грою. Ураховуючи цю обставину, учитель має постійно наголошувати учням на важливості поважного та спортивного ставлення один до одного. Правильно організовані спортивні ігри з уважним розподілом підлітків на команди часто об'єднують навіть тих учнів, між якими спостерігалися недружні відносини. Поважне ставлення до суперників, жага перемоги, чітке дотримання правил гри, виключно спортивна поведінка – усе це, беззаперечно, позитивно впливає на формування соціального здоров'я підлітка.

Важливе місце в зазначеному контексті займає застосування рухливих ігор, що передбачають взаємовиручку та більш тісну взаємодію підлітків. У практиці фізичної культури в школі рухливі ігри переважно застосовуються в молодших класах. Вони не вимагають від учнів складних технічних вмінь та навичок. Крім того, рухливі ігри не тільки забезпечують отримання дітьми оптимальної кількості рухів на уроці, але й значно підвищують емоційний стан особистості. На наш погляд, рухливі ігри мають широко застосовуватись і в основній школі, оскільки за умови вмілого їх застосування можна не тільки сприяти підвищенню психоемоційного стану підлітків, що є достатньо важливим у теперішніх умовах превалювання негативу з екранів телебачення, комп'ютерних ігор тощо, але й зняттю внутрішнього напруження, відчуттю радості дитинства тощо.

Значний потенціал у фізичній культурі можна відзначити стосовно вироблення в підлітків відповідальності за життя та здоров'я оточуючих людей. Так, розділ предмета “Гімнастика” передбачає оволодіння учнями певними практичними вміннями виконання окремих елементів і комбінацій на снарядах та акробатичних вправ. Засвоєння учнем більшості гімнастичних елементів (для полегшення в його виконанні, засвоєнні та уникненні тарвматизму) потребує обов'язкового страхування школяра, який виконує той чи інший гімнастичний елемент. Сприяти підвищенню відповідальності за життя й здоров'я іншої людини, а, відповідно, й формуванню в учнів соціального здоров'я, цілком можливо завдяки залученню підлітків до страхування своїх однокласників. У зв'язку з цим бажано, щоб підлітків долучали до страхування своїх товаришів, починаючи з молодшого підліткового віку (наприклад при оволодінні такими акробатичними, відносно нескладними елементами, як “перекид назад”, “міст” тощо).

Отже, учень, який разом з учителем здійснює страхування (навчається страхувати), починає розуміти власну відповідальність за здоров'я підлітка, котрий виконує вправу. Це, зі свого боку, сприяє зближенню підлітків одного з одним, а також виховує розуміння, що від нього (підлітка), від його правильних дій, від готовності підтримати іншу людину, допомогти їй може багато в чому залежати здоров'я чи навіть життя іншої людини.

Залучення учнів до страхування при виконанні гімнастичних вправ на снарядах та акробатичних вправ формує довірливе ставлення підлітків один до одного, виховує почуття взаємодопомоги. Достатньо важливо в зазначеному контексті, щоб учитель прагнув залучати більш технічно підготовлених учнів допомогати слабшим одноліткам у засвоєнні гімнастичних та інших вправ, у тому числі й технічних елементів зі спортивних ігор. Відомо, що оволодіння тим чи іншим технічним елементом із будь-якого виду спорту відбувається неоднаково швидко всіма без виключення школярами. Тим більше, що в класі навчаються учні з різною конституцією тіла (яка являє собою схильність до окремих видів спорту, наприклад, у гімнастиці вирашним є маленький зріст, а в баскетболі – навпаки, високий), різним фізичним та функціональним станом тощо. І, відповідно, з кожного розділу навчальної

дисципліни, чи то футбол, легка атлетика, гімнастика, гандбол, окремі учні швидше оволодівають технічними вмінням. Отже, уміле використання цієї обставини також може позитивно впливати на формування соціального здоров'я підлітків, оскільки більш тісно відбувається спілкування між учнями на засадах довіри, бажання допомогти тощо. Школяр, який здійснює допомогу конкретному учневі, відчуватиме свою потрібність у суспільстві, у той час як підліток, якому надається допомога однолітком, відчуває, що він є повноцінним членом суспільства.

Фізична культура також має надзвичайно високий потенціал у контексті самовдосконалення учнів, що достатньо важливо у формуванні соціального здоров'я підлітків. Самовдосконалення підлітків цілком виправдано може відбуватися за умови організації здорової конкуренції в досягненні спортивних та оздоровчих результатів. Так, наприклад, викладаючи навчальний предмет у спеціальній медичній групі, учитель має ставити перед учнями певний стимул у контексті відновлення та зміцнення здоров'я. Таким стимулом можуть бути додаткові бали щодо загального оцінювання результату діяльності учня з фізичного виховання, а саме відсутність або зменшення, відповідно до попереднього року навчання, кількості захворювань на ОРВІ оцінюється додатковим балом. Це стосується й зменшення кількості загострень на захворювання відповідно до встановленого діагнозу, а також зменшення або відсутність прояву супутніх захворювань. Отже, для підлітків додатковим стимулом до використання можливостей фізичної культури в контексті відновлення й зміцнення власного здоров'я може слугувати оцінювання таких досягнень кожним окремим учнем. Подібний підхід сприятиме залученню до власного оздоровлення навіть тих школярів, які взагалі негативно ставилися до занять фізичною культурою, оскільки на прикладі своїх товарищів вони бачитимуть реальні зміни в стані їхнього здоров'я під дією занять фізичними вправами та іншими засобами фізичного виховання. Зі свого боку, здорова конкуренція в зазначеному аспекті сприятиме підвищенню рівня соціального здоров'я учнів, віднесених до спеціальної медичної групи, оскільки, такий підхід дає змогу підлітку відчувати себе переможцем насамперед над самим собою, можливість досягнення певних результатів стосовно власного здоров'я, що, беззаперечно, сприятиме підвищенню рівня їхньої самооцінки, віри у власні сили та можливості, спонукатиме ставити перед собою мету й досягати її, стає підґрунтям для більш повної реалізації себе в суспільстві.

Подібним чином у процесі фізичної культури можна сприяти підвищенню рівня соціального здоров'я учнів основної групи. Вагоме значення в цьому аспекті також відіграє правильно реалізована (нині впроваджена) система оцінювання школярів із фізичної культури. Незважаючи на те, що державна система освіти, у тому числі й фізичне виховання, залишається достатньо консервативною й учитель повинен строго дотримуватись усіх вимог до оцінювання, зазначених у відповідних документах, на наш погляд, сучасні студенти факультетів та інститутів фізичного виховання при навчанні у ВНЗ повинні отримувати знання й уміння в контексті самостійного адаптування програми, а також системи оцінювання відповідно до контингенту учнів, стану їхнього здоров'я, рівня фізичного розвитку, фізичної підготовленості, функціонального стану, особливостей регіону проживання (рівня забрудненості навколишнього середовища) тощо. Усе це свідчить, що кращий досвід зарубіжних країн ми повинні впроваджувати не тільки в загальноосвітні навчальні заклади, а й у систему вищої школи при підготовці відповідних учителів, які б могли якісно впроваджувати цей досвід. Важливе місце в контексті виховання соціально здорових учнів також займає позакласна та позашкільна фізкультурно-оздоровча діяльність. Участь у змаганнях на рівні шкіл, міст, області й навіть країни ще більше сприяє адаптуванню підлітків до дорослого життя, розширенню кола друзів, установленню контактів з іншими школярами та учнівською молоддю тощо. Отже, при вмілому використанні наявного потенціалу навчальної дисципліни "Фізична культура" цілком можливо впливати на формування соціального здоров'я сучасного підростаючого покоління.

Висновки. Із вищезазначеного видно, що навчальний предмет "Фізична культура" має значний потенціал у формуванні соціального здоров'я учнів основної школи. Вагоме значення для учнів спеціальної медичної групи має вдосконалення системи оцінювання з фізичного виховання відповідної категорії школярів. Чинне місце у формуванні соціального здоров'я підлітків основної та підготовчої груп займає залучення учнів до страхування своїх однокласників при засвоєнні розділу "Гімнастика", що, зі свого боку, сприятиме вихованню в школярів відчуття відповідальності за життя та здоров'я близького оточення, а також своєї значущості в мікро-, мезо- й макросередовищі. Важливу роль у зазначеному контексті також відіграє більш широке впровадження в навчальний процес учнів основної школи рухливих ігор, а також використання можливостей спортивних ігор у встановленні та закріпленні добрих відносин між школярами. Вищезазначене дає нам змогу констатувати, що

навчальний предмет “Фізична культура” має значний потенціал щодо формування соціального здоров’я учнів основної школи, що, зі свого боку, потребує його вмілого використання відповідними вчителями-практиками загальноосвітніх навчальних закладів. Суттєвого значення набуває внесення відповідних коректив до професійної підготовки студентів фізичного виховання у ВНЗ з орієнтацією на використання кращого зарубіжного досвіду, зі спрямованістю на формування соціального здоров’я школярів.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні питань формування соціального здоров’я учнів основної школи в рамках навчальних предметів, передбачених для вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах.

Список використаної літератури

1. Байкова Л. А. Теоретико-методологические основы исследования социального здоровья детей и учащейся молодежи / Л. А. Байкова // Изв. Рос. акад. образования. – 2009. – № 3. – С. 122–136.
2. Поднебесная Э. И. Педагогические аспекты развития и укрепления социального здоровья подростков средствами информационных и коммуникативных технологий / Э. И. Поднебесная // Вестн. Тамбов. ун-та. Сер. : Гуманитарные науки. – 2007. – № 12. – С. 218–221.
3. Приступа Е. Н. Социально-педагогическая профилактика девиаций социального здоровья школьника : автореф.... д-ра пед. наук : 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (социальное воспитание в разных образовательных областях и на всех уровнях системы образования / Приступа Е. Н. – М., 2008 – 42 с.
4. Шкуркіна В. М. Формування соціального здоров’я дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітніх школах-інтернатах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Шкуркіна Вікторія Миколаївна. – Х., 2006. – 225 с.

Анотації

Стаття присвячена актуальним питанням формування соціального здоров’я сучасних підлітків. Важливе місце відведено пошуку методів виховання соціально здорових учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Основне завдання статті – розкриття можливостей навчального предмета “Фізична культура” щодо формування соціального здоров’я учнів підліткового віку. Особливу увагу приділено викладенню авторського бачення стосовно значущості окремих розділів навчальної програми з фізичної культури (зокрема гімнастики, спортивних ігор та ін.) у контексті формування соціального здоров’я підлітків. Запропоновано окремі аспекти вдосконалення системи оцінювання з фізичного виховання учнів, віднесених до спеціальної медичної групи, щодо підвищення рівня їхнього соціального й фізичного здоров’я. Внесено пропозиції стосовно корекції професійної підготовки студентів фізичного виховання у ВНЗ з орієнтацією на використання кращого зарубіжного досвіду, зі спрямованістю на формування соціального здоров’я школярів.

Ключові слова: соціальне здоров’я, навчальний предмет “Фізична культура”, учні основної школи.

Вячеслав Бабиц. Выявление потенциала учебного предмета “Физическая культура” в контексте формирования социального здоровья учащихся основной школы. *Статья посвящена актуальным вопросам формирования социального здоровья современных подростков. Важное место отводится поиску путей воспитания социально здоровых учащихся в общеобразовательных учебных заведениях. Основная задача статьи состоит в раскрытии возможностей учебного предмета “Физическая культура” касательно социального здоровья учащихся подросткового возраста. Особое внимание уделяется изложению авторского видения относительно значимости отдельных разделов учебной программы по физической культуре (гимнастика, спортивные игры и т. д.) касательно формирования социального здоровья подростков. Предлагаются отдельные аспекты совершенствования системы оценивания по физическому воспитанию учащихся, отнесенных к специальной медицинской группе, в контексте повышения уровня их социального и физического здоровья. Вносятся предложения относительно коррекции профессиональной подготовки будущих учителей физического воспитания в вузе с ориентацией на использование лучшего зарубежного опыта, направленного на формирование социального здоровья школьников.*

Ключевые слова: социальное здоровье, учебный предмет “Физическая культура”, учащиеся основной школы.

Viacheslav Babych. Exposure of Potential of Educational Subject “Physical Culture” in the Context of Formation of Social Health Among Basic School Pupils. *The article is devoted to questions of formation of social health of modern teenagers. An important place is given to the search of ways of education of socially healthy student in general educational establishments. The basic task of the article is to open possibilities of educational subject «Physical culture» concerning the social health of teenage students. Special attention is given to exposition of author vision in relation to meaningfulness of separate sections of on-line tutorial on physical culture (gymnastics, sports games, etc.) concerning formation of social health among teenagers. Separate aspects of perfection of evaluation system are offered to physical education student attributed to task medical force in the context of increase of their social and physical health level. Suggestions are made concerning the correction of professional preparation of future teachers of physical education in higher educational establishment with an orientation on the use of the best foreign experience, directed to formation of social health of schoolchildren.*

Key words: social health, subject «Physical culture», students of basic school.